

HỒ CHÍ MINH: VĂN HÓA VÀ CÁCH MẠNG

PHONG LÊ^(*)

Trong bối cảnh cuộc đấu tranh giải phóng các dân tộc bị áp bức và trước yêu cầu lịch sử của cách mạng dân tộc và dân chủ nhân dân buổi đầu thế kỷ XX ở Việt Nam, bước khởi đầu của cuộc tìm đường phải là sự trang bị một bản lĩnh văn hóa, để có được sự soi sáng về nhận thức và lý luận. Ở những cuộc cách mạng của các dân tộc phương Đông – là nơi phải chìm đắm quá sâu vào đêm trường phong kiến và chịu quá nặng chính sách ngu dân của chủ nghĩa thực dân, công cuộc tìm đường được trao cho *người trí thức*, và Nguyễn Ái Quốc đã đón nhận trách nhiệm lịch sử đó, ở tư cách người trí thức, Nguyễn Ái Quốc đã quyết tâm tự đào tạo mình thành trí thức. Có khác với nhiều thế kỷ trước đây, Lê Lợi tìm đến Nguyễn Trãi, Quang Trung tìm đến các sĩ phu, Hồ Chí Minh của thế kỷ XX phải hội nhập vào mình cả hai trọng trách; và như vậy phải thực hiện cùng lúc, ngay từ bản thân mình, hai quá trình trí thức hóa cách mạng và cách mạng hóa trí thức; cả hai phải được thực hiện ở người lãnh sự mệnh mở đường. Khía cạnh văn hóa ở danh nhân Hồ Chí Minh, do nhu cầu lịch sử như trên, tất yếu và tự nhiên gắn với

cách mạng; phải trở thành văn hóa cách mạng. Nói cách khác, Nguyễn Ái Quốc phải lo cách mạng hóa văn hóa, để văn hóa trở thành công cụ trực tiếp của cách mạng.

Trọn vẹn quá trình hoạt động cách mạng hơn nửa thế kỷ, tất cả những gì Nguyễn Ái Quốc – rồi Hồ Chí Minh nói và viết, bằng nhiều ngôn ngữ, trên nhiều loại văn, đều nhằm vào mục tiêu cách mạng – kể từ những trang *Bản án chế độ thực dân Pháp*, đến *Đường cách mệnh*, rồi *Nhật ký chìm tàu*, *Lịch sử nước ta*, các Thư kêu gọi, Lời hiệu triệu, *Tuyên ngôn độc lập...* cho đến Thư chúc Tết, Thơ Xuân và các bài nói, bài viết cho các giới đồng bào. Điều dễ hiểu, từ mục tiêu đó mà câu hỏi hàng đầu Nguyễn Ái Quốc đặt ra cho hoạt động viết của mình là *Viết cho ai?* Và câu trả lời ở mọi thời điểm viết của tác giả, cũng là điều tác giả mong mọi người Việt Nam chúng ta cùng nhất trí, là viết cho quần chúng số đông – để đưa quần chúng vào trường đấu tranh cách mạng, để nâng cao dân trí, để giúp quần chúng hiểu

---

^(*) GS., Viện Văn học.

và thực hiện có hiệu quả mọi hoạt động nhằm vào sự tồn tại và tự giải phóng bản thân mình.

Khía cạnh văn hóa ở danh nhân Hồ Chí Minh là văn hóa cách mạng; và để đạt hiệu quả cách mạng, nó phải là văn hóa hành động, văn hóa nhằm vào sự thức tỉnh quần chúng, văn hóa gắn với nhu cầu thực tiễn theo hướng giúp cho con người năng lực tự giải phóng, và sự giải phóng con người.

* *
*

Chính do bản thân đã là sự kết hợp nhuần nhuyễn văn hóa với cách mạng, nên Hồ Chí Minh cũng là người Việt Nam đầu tiên, sớm có nhu cầu và khả năng, bằng hoạt động lý luận và thực tiễn của mình, đi đầu và góp công đầu trong việc tiến hành công cuộc cách mạng văn hóa ở Việt Nam. Cuộc cách mạng văn hóa mà Hồ Chí Minh là người khởi xướng và lãnh đạo đã được bắt đầu bằng một loạt các chủ trương và biện pháp – từ cuộc vận động thanh toán nạn mù chữ và phong trào *Bình dân học vụ* nhằm vào mục tiêu chống giặc đói, đến các cuộc vận động *Đời sống mới*, cải cách lối sống và phong cách làm việc; từ yêu cầu phát triển nền giáo dục và y tế quốc dân đến từng bước gây dựng phong trào văn nghệ nhân dân... Mọi hoạt động trên lĩnh vực báo chí, ngôn luận, tuyên truyền, văn hóa, văn nghệ đều phải nhằm vào nhân dân, lấy dân làm đối tượng phục vụ, từng bước đưa dân trình độ quần chúng lên, theo hướng kết hợp phổ cập và nâng cao...

Ở tư cách một nhà hoạt động cách

mạng rồi trở thành lãnh tụ của dân tộc, Hồ Chí Minh đã có tầm mắt chiến lược để nắm cho được các nhu cầu cơ bản và cấp thiết của quần chúng, và tạo những khởi động quyết định nhằm vào sự giải phóng nhân dân lao động, giải phóng con người. Trong Lời bạt của báo *Người cùng khổ*, số ra mắt, ở Paris, Nguyễn Ái Quốc đã nêu tôn chỉ của báo là giải phóng con người. Ở phạm vi hẹp của hoạt động văn hóa, chính Nguyễn Ái Quốc là tác giả Việt Nam đầu tiên, từ những năm 1920 đã góp công đầu vào việc giải quyết hai yêu cầu lịch sử đặt ra cho nền văn hóa mới Việt Nam nói chung và văn học nghệ thuật Việt Nam nói riêng là *cách mạng hóa* và *hiện đại hóa* – nó chính là cơ sở để khắc phục những so le lịch sử giữa dân tộc và thời đại.

Hồ Chí Minh không tự nhận mình là nhà văn hóa hoặc văn nghệ, cũng không có ý định xây dựng một hệ thống lý luận hoặc một lý luận có hệ thống về văn hóa, văn nghệ. Nhưng cả một thời gian dài trong cách mạng dân tộc – dân chủ nhân dân ở Việt Nam, Hồ Chí Minh đã đặt được những nền tảng cơ bản, thiết cốt cho lý luận về văn hóa – văn nghệ. Đó là các vấn đề: văn nghệ - vũ khí, nhà văn – chiến sĩ (theo cả nghĩa bóng và nghĩa đen); là mối quan hệ giữa nội dung và hình thức; là tính nhân dân, tính dân tộc của văn nghệ. Lý luận chung về văn hóa – văn nghệ bao gồm nhiều vấn đề, mỗi vấn đề bao gồm nhiều khía cạnh, nhưng Hồ Chí Minh chỉ tập trung sự quan tâm vào một số khu vực nổi bật như trên; và ở mỗi khu vực, sự quan tâm cũng chỉ tập trung vào một vài

quan điểm cơ bản. Nói một cách tóm tắt đó là quan điểm văn nghệ cách mạng và cách mạng văn nghệ, văn nghệ phục vụ nhân dân và nhân dân làm văn nghệ. Cố nhiên quan điểm văn nghệ của Hồ Chí Minh có phát triển theo sự phát triển của nhân dân, của cách mạng. Nhưng nhìn chung, trước yêu cầu xây dựng và phát triển một nền văn nghệ cao, đạt yêu cầu tư tưởng và nghệ thuật cao, đáp ứng yêu cầu của nhiều tầng lớp bạn đọc có trình độ thẩm mỹ cao, Hồ Chí Minh còn ít bàn hoặc chưa có dịp bàn. Còn việc Hồ Chí Minh làm thơ, viết văn theo một nhu cầu tự nhiên và đạt yêu cầu sáng tạo cao, tác giả lại không có ý định phổ biến, không muốn cho ai biết; đó lại là một khía cạnh khác, nằm trong phẩm chất văn hóa của danh nhân Hồ Chí Minh.

Trên định hướng Hồ Chí Minh đã nêu và tự bản thân mình đã góp công lớn thực hiện, lịch sử văn hóa và văn học – nghệ thuật Việt Nam đã chứng kiến một giai đoạn gắn bó mật thiết với thực tiễn cách mạng, với cuộc sống của nhân dân. Cách mạng hóa văn hóa và văn hóa hóa cách mạng đã đi được một chặng đường gần nửa thế kỷ và đã gặt được những mùa màng tốt đẹp. Giờ đây trên cánh đồng đã có mùa màng, sự kết hợp đó cần được đưa lên một tầng cao hơn. Văn hóa từng là công cụ, là phương tiện của cách mạng, đã đến lúc bản thân nó phải là mục tiêu, phải là hoa, là quả, là hoa thơm quả ngọt. Văn hóa, trong hoàn cảnh của sự phát triển kinh tế - xã hội hôm nay phải nhằm vào nhu cầu phát triển của chính bản thân con

người, phải biểu hiện sự vươn lên, sự hoàn thiện của phẩm chất người. Sau sứ mệnh là công cụ giải phóng con người, nhằm vào nhu cầu giải phóng con người, văn hóa phải đồng thời, hoặc tiếp tục sứ mệnh là kết tinh những tinh hoa và năng lực của con người trên con đường hướng tới sự kết hợp Chân – Thiện – Mỹ.

Văn hóa, và một cuộc sống có văn hóa, mục tiêu đơn giản mà con người theo đuổi đã có lịch sử nhiều ngàn năm. Thế nhưng đâu dễ con người đã đạt được. Một cuộc sống vật chất nghèo nàn thường gây cản trở, thậm chí làm thui chột các nhu cầu văn hóa. Nhưng một cuộc sống sang giàu, thừa ứ vẫn rất có thể nghèo nàn và cần cỗi về tinh thần. Có thể nói con người còn phải phấn đấu rất lâu, và chầy chạp lắm, mới đạt được sự hài hòa, cân đối về vật chất và tinh thần. Thế nhưng, với Hồ Chí Minh, đó lại là một sự kết hợp hồn nhiên, khỏe nhẹ. Nói đến Hồ Chí Minh là nói đến một cách sống hài hòa với tự nhiên, hòa ái với con người; nói đến tư thế ung dung tự tại; nói đến khả năng làm chủ bản thân và ngoại cảnh... Văn hóa nhân cách, văn hóa đạo đức, văn hóa lối sống – đó cũng là một khía cạnh quan trọng, dấu chỉ là bộ phận, trong cuộc đời danh nhân Hồ Chí Minh.

Văn hóa và cách mạng: văn hóa cách mạng và cách mạng văn hóa, văn hóa phục vụ nhân dân và đưa nhân dân lên một trình độ cao của văn hóa; văn hóa kiến thức và văn hóa đạo đức – lối sống... tất cả những khía cạnh đó ta đều có thể tìm thấy trong tầm nhìn bao quát của danh nhân Hồ Chí Minh,

và cũng được biểu hiện trong toàn bộ hoạt động của nhà cách mạng Hồ Chí Minh. Không phải chỉ trên các bài viết, bài nói – thường rất ngắn gọn, mà chủ yếu là *sự gắn bó* với hành động, *sự hòa thấm* vào hành động, hơn nữa, *sự nêu gương* trong hành động – đó cũng là khía cạnh nổi bật, trở thành nét độc đáo, nét riêng của Hồ Chí Minh, làm thành phong cách sống của Hồ Chí Minh. Nhà cách mạng cũng đồng thời là nhà văn hóa này đã xuất hiện do một nhu cầu lịch sử; và trước nhu cầu lịch sử đó, Hồ Chí Minh đã có đủ khả năng và quyết tâm để đảm lãnh vai trò mà lịch sử và nhân dân giao phó.

Nguồn gốc xuất thân, hoàn cảnh gia đình và quê hương, môi trường học vấn, sự giao tiếp với nhiều tầng lớp người, cả một đời cần kiệm, khắc khổ, tự đào luyện để tiếp nhận nhiều nền văn hóa và để nâng bản thân lên một tầm cao của trình độ văn hóa; thái độ trân trọng và khiêm tốn đối với các danh nhân văn hóa và lịch sử của dân

tộc và nhân loại... tất cả đều đã là nguyên nhân làm hình thành cốt cách, nhân cách Hồ Chí Minh – nhà cách mạng, nhà chính trị, nhà lãnh tụ có tầm văn hóa lớn. Từ cuộc đời Hồ Chí Minh, phải chăng đã đặt ra ở đây, không phải chỉ cho thế kỷ XX mà là cả thế kỷ XXI, một vấn đề đáng suy nghĩ; đó là văn hóa của chính trị, văn hóa của lãnh tụ. Không nhằm vào giải phóng con người, mà lại thành nỗi đe dọa hoặc sự kìm kẹp con người; không hướng về dân, hoặc lại sớm xa rời dân; thiếu tri thức, hoặc có kiến thức nhưng lại tự mãn, không tiếp tục tự trau dồi; có kiến thức nhưng lại vi phạm đạo đức và thoái hóa trong lối sống... tất cả đó đều là các hiện tượng không thiếu vắng trong lịch sử, và cho đến tận hôm nay. Còn Hồ Chí Minh, trong suốt thế kỷ XX, vẫn là một tượng đài bất hủ trong lòng dân; tượng đài được xây cất không phải bởi đủ các loại đá quý hoặc đất tiên; mà bằng những sợi dây tình cảm bền chặt của triệu triệu con người.